

когнітивний стан суспільства. Ефективними є методи, спрямовані на відновлення довіри, розвиток емпатії, формування навичок конструктивної комунікації, критичного мислення та рефлексії.

Отже, конфлікти в умовах соціальних трансформацій у психологічному вимірі характеризуються високим рівнем емоційної напруженості, когнітивними спотвореннями, кризою ідентичності, трансформацією комунікативних і міжособистісних процесів. Усвідомлення цих закономірностей є необхідною передумовою розроблення ефективних стратегій профілактики та врегулювання конфліктів, адаптованих до специфіки трансформаційних соціальних контекстів.

Література:

1. Коробка Л. М. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : монографія / Л. М. Коробка ; НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. – 286 с. – Режим доступу: <https://www.ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/KorobkaSpilnotaMonograph.pdf>.

2. Кочубейник О. М. Надзвичайна ситуація як соціальна конструкція : монографія / О. М. Кочубейник ; НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. – 273 с. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738708/1/KochubeynikMonogr2023.pdf>.

ОСТРОВСЬКА БОГДАНА, доктор юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, експерт кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» НаУКМА, зовнішній науковий співробітник Фрібурзького університету (Швейцарія)

ПОСМЕРТНА РЕПРОДУКЦІЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ТА ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення та триваюча російська збройна агресія проти України поставили перед українським народом безпрецедентні виклики: передусім, неминучі людські втрати. Одним із найбільш критичних питань є збереження генетичної спадщини Захисників України через реалізацію їхніх репродуктивних прав та захист прав їх нащадків.

У відповідь на ці виклики ми розробили комплексну нормативно-правову базу: проєкт Закону України «Про посмертну репродукцію людини». Враховуючи надзвичайно складну ситуацію воєнного часу, цей законопроект став відповіддю на зростаючу демографічну кризу, що втілює правову адаптацію ізраїльської моделі посмертної репродукції для сучасних українських реалій. Він піднімає питання збереження репродуктивного

потенціалу людини та можливість реалізації її права на біологічне батьківство і материнство посмертно.

Оскільки Україна прагне гармонізувати своє законодавство з високими міжнародними біоетичними стандартами, закріпленими насамперед у Загальній декларації про біоетику та права людини 2005 року та Конвенції про права людини та біомедицину (Конвенції Ов'єдо) 1997 року, законодавче врегулювання цих питань стало гарантією забезпечення реалізації прав наших Захисників на біологічне батьківство і материнство, та захисту їх гідності посмертно, враховуючи не лише ключові юридичні аспекти, а й фундаментальні біоетичні принципи.

Проект має на меті створити комплексну правову та етичну базу для використання допоміжних репродуктивних технологій після смерті особи, ґрунтуючись на принципах індивідуальної автономії, цілісності особи, вільної та інформованої згоди та пріоритету інтересів людини над інтересами суспільства чи науки, що є наріжним каменем захисту прав людини у сфері біомедицини.

Метою цієї доповіді є прогнозування та аналіз конфліктів норм та інтересів у абсолютно новій для України сфері – застосуванні допоміжних репродуктивних технологій посмертно, та пропозиція шляхів їх розв'язання на основі порівняльного аналізу досвіду Ізраїлю та розробленого законопроекту України. Перейдемо до розгляду деяких з них.

1) **Конфлікт волевиявлення.** Доктринальною колізією, яка лежить в основі посмертної репродукції, є конфлікт між правом особи на розпорядження власним репродуктивним біоматеріалом (репродуктивними клітинами, тканинами) та ембріонами, а також відсутністю чітких процедур фіксації цієї волі в умовах війни. В ізраїльській судовій практиці є напрацьованою доктрина «презумпція згоди» («presumed consent»), що дозволяє використовувати репродуктивний біоматеріал та/або ембріони людини навіть за відсутності письмової згоди особи, якщо буде доведено перед судом її стійке бажання мати дитину. Натомість українська правова традиція в рамках романо-германської сім'ї вимагає чіткої формалізації – прижиттєвого письмового волевиявлення особи. Тому запропонований нами законопроект, розв'язує цей конфлікт шляхом запровадження Державного реєстру згод на посмертне використання репродуктивного біоматеріалу людини та/або ембріонів людини, що усуває потребу у суб'єктивному тлумаченні волі померлої особи судом.

2) **Конфлікт інтересів вдови (вдівця) та батьків.** Найбільш емоційно гострим біоетичним конфліктом є протистояння інтересів вдови (вдівця) та батьків загиблого. Аналіз ізраїльської практики свідчить, що суди часто стають перед дилемою, коли право вдови на материнство конкурує з правом батьків на «безперервність» роду їхнього сина. Українська законодавча новела пропонує розв'язання проблеми шляхом встановлення чіткої ієрархії: пріоритетне право на прийняття рішення щодо використання репродуктивного біоматеріалу (репродуктивних клітин, тканин) та/або ембріонів померлої особи належить вдові (вдівцю) / дружині (чоловікові), а у разі їх відсутності – батькам такої

особи. Цей підхід мінімізує сімейні судові спори в умовах воєнного часу, що дозволяє уникнути зайвого навантаження на судову систему України, та забезпечує правову визначеність для медичних закладів, які задіяні в програмі посмертної репродукції людини.

3) Конфлікт спадкових прав та соціального статусу дитини. Посмертна репродукція створює колізію між майбутніми правами дитини, яка може бути народженою, але на момент смерті особи, ще навіть не є зачатого, та інтересами наявних спадкоємців. Для подолання такого конфлікту у сфері спадкування нами запропоновано зміни до ст. 1222 (Спадкоємці) та 1261 (Перша черга спадкоємців за законом) Цивільного кодексу України, а також передбачається запровадження механізму резервування частки спадщини для потенційної дитини-спадкоємця до моменту її народження або визнання закладом охорони здоров'я факту неможливості подальшого застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням репродуктивного біоматеріалу та/або ембріонів померлої особи, але у будь-якому разі на строк не менше ніж тривалість дії воєнного стану в Україні та два роки після його припинення або скасування. Це дозволяє збалансувати майнові права всіх учасників правовідносин, зокрема й потенційних. Також діти Захисників України, зачаті посмертно, отримують соціальні гарантії, прирівняні до членів сімей загиблих військовослужбовців.

4) Процесуальні конфлікти. Особливим викликом є неможливість нотаріального посвідчення прижиттєвої волі Захисників України безпосередньо в зоні бойових дій. Проектом закону пропонується надати право командирам військових частин завіряти згоди на посмертну репродукцію. Це виступає ключовим запобіжником майбутніх юридичних конфліктів між родичами та кріобанками, оскільки командир виступає уповноваженою особою для підтвердження автентичності волевиявлення Захисників України в екстремальних умовах.

5) Конфлікт експлуатації та торгівлі дітьми. Законопроект передбачає виключно альтруїстичну модель сурогатного материнства для цілей посмертної репродукції, що служить для запобігання комерціалізації таких послуг та захист жінок від експлуатації. Такий підхід також захищає права дитини, що відповідає міжнародному принципу забезпечення якнайкращих інтересів дитини.

Узагальнюючи слід зазначити, що посмертна репродукція в умовах повномасштабної війни вимагає трансформаційного переходу від фрагментарного судового вирішення проблем (за прикладом Ізраїлю) до системного врегулювання усіх проблемних аспектів на законодавчому рівні в українському правовому полі. Такий комплексний підхід дозволяє попередити виникнення правових колізій, врахувати права та інтереси кожного учасника процесу, забезпечуючи при цьому повагу до гідності та прав минулих, теперішніх та прийдешніх поколінь.